

Oor ’n skryfwyse

In die loop van die saamstel en gereedmaak van hierdie uitgawe van die *TGW* het ’n interessante probleem opgeduik wat ek graag hier wil bespreek. Dit handel oor skryfwyse (dit wil sê oor los en vas skryf), die deel van ons spelreëls wat myns insiens die meeste probleme vir Afrikaansskrywendes oplewer.

Eers ’n treetjie terug: Die woord *kaalvoet*, net so bloots, verskyn vir die eerste maal in die *Afrikaanse woordelys en spelreëls (AWS)* in die derde uitgawe (1921). Op sigself beteken dit nie veel meer as om aan te dui dat die toenmalige Taalkommissie (TK) dit as Standaardafrikaans beskou het en dat dit ’n selfstandige woord is nie. ’n Mens kan nie juis iets oor gebruik en skryfwyse daaruit aflei nie. In die eerste uitgawe van die *AWS* (1917) is gesê:

Wanneer die een of ander woordsoort – behalwe ’n bijvoeglike naamwoord – ’n selfstandige naamwoord nader bepaal, word die twee aaneengeskrywe: **noordpool, seewater, môreson, uitspanplek.**

’n Mens sal dus kan aflei dat “kaalvoetkind” die korrekte skryfwyse moet wees. In die sesde uitgawe (1953) kry *kaalvoet* egter ’n stertjie by: “kaalvoet (*hy loop* —)”, wat dus ’n gebruiksaanduiding byvoeg, naamlik dat *kaalvoet* as ’n bywoord gebruik kan word. In die Deel V (1968) van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)* staan daar dat *kaalvoet* ’n byvoeglike naamwoord (b.nw.) en ’n bywoord (bw.) is, en voeg by: “In attributiewe posisie [dus voor die s.nw. – JDM] gewoonlik vas geskryf aan die volgende selfstandige naamwoord [s.nw.]” Die papierweergawe van dié *WAT* gee onder meer die verbindingsvoorbeelde *kaalvoetklonkie* en *kaalvoetseun*. Daarenteen het ID du Plessis in sy 1944-digbundel *Die vlamme se sy bekende* gedig “Kaalvoet Klonkie” geskryf.

Eers in die 1991-*AWS* kom nog iets by, naamlik die geïmpliseerde voorskrif dat *kaalvoet* in die attributiewe posisie **los** geskryf word. Die *AWS*-inskrywings lyk nou so:

kaalvoet (*hy loop* —)
kaalvoet seun, -s

Wat het hier gebeur, of is dit maar net ’n TK-nuk om reëls te verander? Laasgenoemde glad nie.

“Kaalvoet seun” bestaan woordsoortelik uit (b.nw. + s.nw.) + s.nw. Die normale skryfpatroon vir sulke kombinasies is om alles vas aan mekaar te skryf, byvoorbeeld *hoëhakskeen, breërandhoed, korttermynplan, blouoognooi, witkopseun, ooptoonsandaal, digitale-erategnologie, opvoedkundigesielkunde-student* (onthou dat ’n koppelteken ook vas skryf is). Daar is hande vol sulke samestellings in Afrikaans en nuwes kan amper na willekeur geskep word.

Die *AWS* noem dié soort samestellings **samestellende samestellings**, waarvan die laaste lid (s.nw.) die kern is wat “beskryf” word deur ’n saamgestelde bepaler, wat in bogenoemde voorbeelde bestaan uit (b.nw. + s.nw.), byvoorbeeld (*hoë* + *hak*) + *skoen* = *hoëhakskeen*.

Soms gebeur dit egter dat so ’n saamgestelde bepaler as ’t ware ’n lewe van sy eie aanneem – dalk omdat dit baie algemeen voorkom, dalk omdat die betrokke bepaler hom daartoe leen – en dan soos ’n “gewone” b.nw. en/of bw. begin optree; *kaalvoet, hardekojewel* en *dikbek*

is tipiese voorbeelde. Hulle kan dan ook predikatief (dus ná 'n koppelwerkwoord soos *is* of *was*) en bywoordelik (dus as bepaling van 'n werkwoord) gebruik word:

- *Die kinders is kaalvoet* (pred.); *Die kinders loop kaalvoet* (bw.); en dus *Die kaalvoet kinders* (attr. los).
- *Die leerders is baie hardekoejawel*; *Die leerders tree hardekoejawel teenoor die onderwysers op*; en dus *Die hardekoejawel leerders*.
- *Die verloorders was maar dikbek*; *Die verloorders storm dikbek van die veld af*; en dus *Die dikbek verloorders*.

Dit gebeur egter nie altyd nie. Dit is byvoorbeeld nie idiomaties om te sê **Die nooi is blouoog* of **Die hoed was breërand* nie; sulke omstelling kort nog iets. Ek kan my ook nie 'n bywoordelike gebruik voorstel nie.

Moderner woorde wat dieselfde proses as *kaalvoet* en sy maats ondergaan het, is *aanlyn* en sy minder bekende teenoorgestelde *vanlyn*. Hoewel 'n mens in korpusse nog talle trefslae van iets soos *aanlynstelsel* of *aanlynregistrasie* sal kry (wat dus 'n aanduiding van die oorspronklike skryfwyse is), is dit vandag baie algemeen om *aanlyn* en *vanlyn* ook predikatief en bywoordelik te gebruik, net soos byvoorbeeld *kaalvoet* of *dikbek*. Dink maar aan iets soos:

- *Ons stelsel is nou weer aanlyn* (pred.); *Hy koop boeke aanlyn* (bw.); en dus 'n *aanlyn stelsel*, *aanlyn aankope*.
- *Die munisipaliteit se stel is al weer vanlyn*; *Die atlete kan slegs vanlyn registreer*; en dus 'n *vanlyn stelsel*, *vanlyn registrasie*.

Sulke gevalle word in die jongste *AWS* (2017) in reël 15.31 bereël. Dit lui: “Wanneer 'n verbinding van 'n byvoeglike plus 'n selfstandige naamwoord in die geheel die waarde van 'n byvoeglike naamwoord of bywoord het, word dit vas geskryf.” Verskeie voorbeelde soos bogenoemde word ter illustrasie daarby gegee en die saak word ook in die opmerkings by die reël verder verduidelik. Die reël moet verstaan word op grond van sy bewoording, die voorbeelde daarby en die toeliggende opmerkings: Kyk ook reël 15.27.

Die probleem wat opgeduik het, het die skryfwyse van *inlyn* + s.nw. behels en wel omdat *inlyn* lyk soos *aanlyn* en *vanlyn* en natuurlik ook 'n bepalende (min of meer “byvoeglike”) funksie het. 'n Paar ondersoek is gedoen (ek bedank die TK se Suléne Pilon ook vir haar hulp), maar ons kon nie korrekte voorbeelde kry van *inlyn* wat ook predikatief of bywoordelik gebruik word nie – ons het dit slegs in die attributiewe posisie gekry. Daar was wel enkele voorbeelde van gevalle wat “in lyn” (los geskryf) moes wees en 'n ander betekenis het, maar verkeerdelik “inlyn” geskryf is.

Inlyn het klaarblyklik verskillende betekenisse, maar hier het dit om die gebruik in rekenaar- of internetverband gegaan.

Die slotsom is dus dat die bepaler *inlyn* steeds vas aan sy kern geskryf moet word, byvoorbeeld *inlynkommunikasiemedie*, ook in ander betekenisse, soos *inlynssessilinderenjin* (wat, terloops, myns insiens 'n onnodige komplikasie is; hoekom nie net, soos in die ou dae, “reguit sessilinderenjin” nie?).

Soos 'n oud-TK-voorsitter, wyle prof. Johan Combrink, gesê het: “Spelreëls is nie vir sissies nie!”

JD (TOM) McLACHLAN